

1

**LJUBLJANSKA FILHARMONIČNA DRUŽBA
1794–1919**

Primož Kuret

V glasbeni preteklosti srednje Evrope predstavlja organizirano glasbeno življenje v Ljubljani enkraten fenomen. Ljubljana ni bila nikoli glavno mesto države, marveč le glavno mesto vojvodine Kranjske kot del nekdanje habsburške monarhije. Sledili so si časi večje in manjše avtonomije, ki so včasih omogočali razvoj umetnosti in znanosti. Deželo je opisal že leta 1689 polihistor Janez Vajkard baron pl. Valvasor v mogočnem delu *Die Ehre des Herzothums Krain (Slava vojvodine Kranjske)*. Imela je svojo domačo plast inteligence, ki se je — času primerno — v glavnem posluževala poleg slovenskega tudi latinskega in nemškega jezika. Tako sta nastali proti koncu 17. stoletja v Ljubljani *Academia operosorum (Akademija delavnih, 1693)* in *Academia philharmonicorum, Academia philharmonicorum (Akademija ljubiteljev glasbe)* leta 1701. Podobna združenja so sicer poznali v Italiji in Franciji, v bližnji in širši okolici pa še ne. Tudi v večjih in pomembnejših središčih naše bližnje okolice takšnih združenj še niso ustanovljali. Duša tega dogajanja je bil kranjski patricij in prvi direktor *Academie philharmonicorum* Janez Berthold pl. Höffer (1667–1718). Do svoje smrti je bil »spiritus agens« ter motor združenja in njegove delavnosti. Po njegovi smrti je delo počasi zamiralo in od sredine stoletja dalje povsem zamrlo. Vendar je morala misel na organizirano glasbeno življenje tleti dalje in je čakala le na pravo priložnost, da znova vzplamti.

1.1 ZAČETKI

Vmes se je v evropski glasbi zgodilo marsikaj. Čas baroka je po svojem vrhu z Johannom Sebastianom Bachom in Georgom Friedrichom Händlom izrazil svoje življenjske sile in se počasi izpel. Pojavila se je nova smer in Evropo so preplavljala gesla in nove ideje razsvetljenstva. Na Dunaju se je razcvetela glasbena klasika. Oblika, ki se je kot način muziciranja razširila, je bil godalni kvartet. Majhen, v sebi zaključen krog glasbenikov je bil primerna oblika za vedno bolj pogosto negovanje domačega muziciranja. Prav ta oblika je v Ljubljani povzročila oživetev organizirane glasbene dejavnosti. Nastopila je pod imenom *Filharmonična družba* (*Philharmonische Gesellschaft*). Spodbudo sta dala leta 1794 ljubljanska meščana, dimnikar in ljubiteljski čelist Karl Moos (1765–1799) ter zdravnik Karl Bernard Kogl (1763–1839). Pridobila sta še dva someščana (Josef Jellemnitzki in Josef Flikschuh) in ustanovili so godalni kvartet. Prva dela, ki so jih izvajali, so bila dela Ignaza Josefa Pleyela, Josepha Haydna in Wolfganga Amadeusa Mozarta ter drugih tedanjih sodobnih komponistov.

Kvartet je nastal iz čistega navdušenja za glasbo, iz veselja nad muziciranjem. Oblika kvarteta je tedaj ustrezala skromnim razmeram v Ljubljani. Po nekaj mesecih dela so se štirje entuziasti odločili, da pritegnejo še druge glasbene ljubitelje. Oktobra 1794 je Kogl poslal pismo, v katerem je izrazil željo, da naj pristopijo še drugi člani, tako »glasbeni poznavalci« kakor »glasbeni ljubitelji«. ¹ Prvi kot izvajalci, drugi kot poslušalci. Kot člani so se javili kmalu trgovci, učitelji, duhovniki in obrtniki. Jedro družbe je sprva imelo 15 članov in štiri člane kvarteta. Navdušenje in počastitev sta pomagali k hitremu javnemu nastopu. Prireditve so do leta 1836 imenovali akademije. Program je bil sprva odvisen od kvarteta. Vendar so že prvo akademijo uvedli s »kratko simfonijo«. ² Čigava je bila, ne vemo, vendar je bil uspeh velik. Pozneje je program izvajal v glavnem orkester. Družba se je trudila že takoj za nakup potrebnih muzikalij in instrumentov. Tako so kupili notne materiale skladateljev Pleyela, Haydna, Vojtěcha Matyáša Jírovca (tudi Adalbert Gyrowetz, 1763–1850), Ludwiga van Beethovna, Antonia Rossettija (1750–1792) in drugih komponistov. Imena sama že kažejo tudi stilno usmeritev nove družbe, ki se je odločila za takrat aktualne sodobne umetnike. Od ljubljanskih glasbenikov je treba omeniti Čeha Františka Josefa Benedikta Dusíka (1765–po 1817), od katerega je nekaj skladb

ohranjenih v ljubljanski *Narodni in univerzitetni knjižnici*, in Janeza Krstnika Novaka (1765–1833), ki je napisal scensko glasbo *Figaro* za komedijo Antona Tomaža Linharta *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Glasbeno usmerjenost družbe kaže v *Narodni in univerzitetni knjižnici* ohranjeni *Musicalien Katalog der Philhamonischen Gesellschaft in Laibach zum Gebrauche für auswärtige Herren Mitglieder dieser Gesellschaft* (*Katalog muzikalij Filharmonične družbe v Ljubljani za uporabo zunanjih članov te družbe*) iz leta 1804. Družba je kupovala sodobna dela različnih žanrov, ki jih *Musicalien Katalog* sistematično razvršča v tri poglavja: komorna glasba, cerkvena glasba, klavir. Vsako poglavje je razdeljeno na podpoglavja. Prvo denimo posebej navaja simfonije, uverture, koncerte, serenade, kvintete, kvartete, trie itd. Skupaj je navedenih 239 skladb, med njimi kar 82 simfonij.

Ker je število članov vseskozi naraščalo, je bilo treba družbo konstituirati in izdelati statut. Soglasno so pripravili prvo verzijo z naslovom *Statuten der musikalischen Gesellschaft zu Laibach* (*Pravila glasbene družbe v Ljubljani*) in ga natisnili leta 1796. Statut je še danes zanimiv dokument, saj kaže dejavnost in organizacijo družbe, pa tudi način dela orkestra, nastope in prireditve. Prvi statut obsega 33 členov, naslednji jih ima samo še 29 in je dokončno določil ime družbe. Naslov se kratko glasi *Statuten der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach* (*Pravila Filharmonične družbe v Ljubljani*) s podnaslovom »po statutu iz 1794 predelan in določen 1801«. ³ Razvoj je zahteval, da so statut pozneje še večkrat spreminjali, revidirali ali dopolnili.

Prvi člen statuta iz leta 1801 določa namen družbe: »plemenitenje čustev z izbiro dobrih skladb in oblikovanje okusa z dobro izvedbo v družbinem krogu«. ⁴ Vodstvo družbe je predstavljala direkcija s tremi člani. To so bili direktor in dva predstavnik članov, ki sta zastopala izvajalce in poslušalce. Direkcija je izmed članov izvolila tajnika, izvajalci so izvolili orkestrskega direktorja, vsa družba skupaj pa blagajnika. Statuti so urejevali še delo orkestra in pridobivanje novih članov ter kažejo v marsičem razmerja takratne meščanske družbe. Zabavno deluje danes denimo člen 20: »družba vzame vsakega, od katerega pričakuje, da bo prispeval k namenom družbe in ne bo motil, z zadovoljstvom za člana«. ⁵ Glede žensk je statut določal, da so lahko članice samo glasbenice, ki pripomorejo k namenom družbe. Dovoljeval jim je tudi, da pripeljejo na akademije svojega spremljevalca. Člen 25 pa govori o častnih članih: »tudi tuji glasbeni prijatelji, ki

so s svojimi sijajnimi glasbenimi talenti in zaslugami družbi lahko koristni, bodo lahko postali z zadovoljstvom častni člani.«⁶

Dejavnost družbe se je sprva omejila na interne nastope za zaprt krog svojih članov. Akademije so bile vsak teden. Družba je dojemala svojo dejavnost najprej kot ljubiteljstvo za relativno ozek, zaprt krog. Šele statut leta 1809 je dovoljeval bolj prost dostop do akademij. Člani družbe so morali materialna sredstva za svojo dejavnost preskrbeti sami. Instrumente in muzikalije je bilo treba kupiti. Tedenske akademije so bile povezane s precejšnjimi izdatki, zlasti ker so kmalu začeli vabiti tuje umetnike in jih ustrezno honorirali. Vse te izdatke so pokrili člani s prostovoljnimi prispevki. Družba je z naraščajočim ugledom pridobivala vedno več članov, saj je bilo prestižno biti član družbe. V začetku 19. stoletja je imela družba 136 članov, ugledne meščane, visoke oficirje, znanstvenike, zdravnike, pisatelje in pesnike, visoke uradnike in duhovnike s škofom na čelu. Obenem je družba skrbela tudi za bolj popularne prireditve. Vožnje po Ljubljani so bile priljubljena zabava ljubljanskih meščanov. Nanje pa so vabili tudi tuje goste, ki so potovali skozi mesto. Zlasti je bil znan obisk vice admirala lorda Horatia Nelsona in lady Emme Hamilton leta 1800, ki so jima zaigrali neko Haydnovo simfonijo.⁷ O teh regatah je pisal tudi Valentin Vodnik v *Lublanskih novicah*. Družbo so pritegnili tudi ob izjemnih dogodkih, kot je bil obisk Marije Leopoldine vojvodine Avstrijske Este leta 1801. Njej na čast so 26. julija 1801 izvedli akademijo, kjer so zaigrali v redutni dvorani poleg simfonije in dveh violinskih koncertov še kantato domačega skladatelja Janeza Krstnika Novaka z naslovom *Krains Empfindungen über den Besitz Ihrer k. Hoh. Der verwitweten Churfürstin von Pfalzbayern, Marie Leopoldine, und über das Ende des Frankenkrieges, gesungen zu Laibach, im Heumonde 1801 (Občutja Kranjske ob obisku Vaše cesarske visokosti volilne kneginje-vdove Bavarske in Palatinske, Marije Leopoldine, in ob koncu francoske vojne, izvedena v Ljubljani, v juliju 1801)*.⁸

Odziv in uspehi družbe v prvem desetletju obstoja so budili samozavest, da so se odločili, da po črki statuta povabijo tudi »tuje glasbene prijatelje« za častne člane. Med prvimi, ki so ga povabili, je bil leta 1800 Joseph Haydn, ki je počastitev rad sprejel in poslal v zahvalo v Ljubljano svojo *Missa in tempore belli*, ki so jo z uspehom izvedli 28. decembra 1800 v cerkvi sv. Jakoba. Uspeh je bil tako velik, da so naslednje leto izvedli še oratorij *Die Schöpfung (Stvarjenje)*. Vendar so bila vmes tudi težka obdobja, ki so jih povzročile francoske vojne. Francozi

so prišli v Ljubljano trikrat: 1797, tega leta je prišel v Ljubljano tudi Napoleon, nato 1805–1806 in leta 1809, ko so ustanovili Ilirske province z glavnim mestom Ljubljana. Vmes je leta 1799 umrl direktor Karl Moos, spiritus agens družbe, nasledil ga je Karel Bernard Kogl. V času Ilirskih provinc je družba ostala zvesta avstrijskemu cesarju in je z delom prekinila, mnogo premožnih in uglednih meščanov se je tudi umaknilo iz Ljubljane. Po padcu Napoleona in Ilirskih provinc je družba leta 1816 obnovila delo. Med drugim je za častnega člana povabila Ludwiga van Beethovna (1770–1827) leta 1819, ki so mu na Dunaju izročili diploma, statut in seznam častnih članov. Beethoven se je zahvalil s pismom 4. maja 1891 in obljubil družbi, da ji bo poslal kakšno svoje novo delo. Do tega pa žal ni prišlo. Pač pa se je v Ljubljani ohranil prepis njegove *Simfonije št. 6 v F-duru, op. 86, Pastorale (Pastoralna)*, z avtorjevimi popravki, ki pa so jo izvedli, še preden so skladatelja izvolili za častnega člana.⁹

Leta 1821 je Ljubljano razburkal kongres *Svete alianse*, ki so se ga udeležili avstrijski in ruski cesar, neapeljski kralj ter vrsta visokih aristokratov in diplomatov iz raznih evropskih dežel. Glavna osebnost je bil avstrijski zunanji minister Klemens knez pl. Metternich-Winneburg zu Bellstein, ki so ga tudi izvolili za častnega člana *Filharmonične družbe*. Avstrijski cesar Franc I. pa se je zapisal v zgodovino s svojim nagovorom ljubljanskim profesorjem:

»Med ljudstvom se širijo nove misli, ki jih ne bom nikdar odobral. Ostanite pri starem redu, ki je še vedno najboljši! Našim prednikom se je pri tem dobro godilo, zakaj se ne bi tudi vam? Ne potrebujem učenjakov, temveč le pridnih državljanov, in tako mi vzgajajte mladino. Kdor meni služi, mora poučevati, kakor jaz ukazujem. Kdor pa tega ne more ali kdor se mi ukvarja in nastopa z novotarijami, ta naj gre, kamor mu drago, ali pa ga dam odstraniti jaz.«¹⁰

V tem času je vodil *Filharmonično družbo* Gašpar Mašek (1794–1873). Glasbeni program je bil bogat tako s koncerti kakor z operami. Zlasti priljubljen operni skladatelj je bil Gioachino Rossini. V naslednjih, mirnejših letih je družba lahko nadaljevala svojo redno dejavnost tudi z novim statutom, ki je predvidel posebne inštrukcije za direktorja, odbor in orkester. Zadnje so natisnili že leta 1805. Po podatkih iz leta 1802 je imel orkester 4 prve in 4 druge violine, 2 violi, 2 čela, 2 oboi, 2 klarineta, 2 flavti, 2 fagota, 2 rogova, 1 klarino, 1 pavke in 1

kontrafagot.¹¹ Koncertna sezona je imela dva dela: od 1. maja do 31. oktobra in od 1. novembra do 30. aprila, brez prekinitve.

V letih po kongresu je imel pomembno vlogo v glasbenem življenju Ljubljane Josef Beneš (1795–1873) kot orkestrski dirigent in violinist. Skupaj z Eduardom Jaëllom (1793–1849) sta leta 1824 v Trstu izročila tudi Nicolòju Paganiniju (1782–1840) diplomu častnega člana *Filharmonične družbe*. Leta 1832 je postal član cesarske kapele na Dunaju. Benešu je pri delu pomagal in si z njim delil zasluge Gašpar Mašek, kapelnik in pevski učitelj. Skupaj z ženo Amalijo Horny Mašek (?–1836) je v sezoni 1826/27 organiziral gledališko sezono z domačimi močmi, ker so *Stanovsko gledališče (Ständisches Theater)* zaradi pomanjkanja denarja razpustili. Vendar je to podjetje tudi Maška obremenilo z dolgovi in že naslednjo sezono so njuno gledališko skupino razpustili. Tretje desetletje obstoja pomeni eno od najtežjih obdobj *Filharmonične družbe*, tako glede števila izvajalcev kot glede odmevnosti njenega dela. Govora je bilo o propadanju okusa. V tem času se je pojavil skladatelj Jurij Mihevc (tudi Georg Micheuz, 1805–1882), ki pa je kmalu odšel na Dunaj in nato leta 1846 še v Pariz.¹² *Filharmonični družbi* je poslal nekaj svojih skladb, njegova posebnost pa je bilo igranje klavirja s komolcem. Med pomembnejšimi gosti so bili violinista Joseph Böhm (1795–1876) in Karol Józef Lipiński (1790–1891) ter pianist Johann Peter Pixis (1788–1874). V 30. in 40. letih je nastopilo v Ljubljani nekaj znanih umetnikov, npr. pevka Maria Teresia Sessi (1796–po 1835), pianistka Leopoldine Blahetka (1809–1885), pevka Franziska Halfinger, violinista Stanisław Serwaczyński in Leopold Jansa (1795–1875), pianistka Anne Herzum, pianist Eduard Jaëll in violinist Alfred Jaëll (1832–1882), violinistki Teresa (1827–1904) in Maria Milanollo (1832–1848). Uveljavili so se nekateri domači izvajalci, npr. Leopold Cajetan Ledenig (1795–1857), in izvedli so nekaj večjih del (Luigi Cherubini, *Requiem*). Pomembno vlogo so imele vojaške kapele, ki so izvajale poleg korračnic in valčkov tudi zahtevnejša dela iz simfonične in operne literature (npr. Giuseppe Verdi). Na koncertih so nastopali domači in tuji umetniki. Niso bili redki koncerti v dobrodelne namene. Leta 1837 je zbor štel 20 pevcev in 23 pevk. Koncertno delo *Filharmonične družbe* pa je v času od 1838 do 1844 v reviji *Carniola* spremljal Leopold C. Ledenig.

1.2 PO LETU 1848

Prelomno leto 1848 je odmevalo tudi v *Filharmonični družbi*, ki je bila pred novimi pretresi: najprej so reorganizirali šolo. Istega leta je bilo ustanovljeno *Slovensko društvo* in priredilo svoj prvi koncert z deli Blaža Potočnika (1799–1872), Jurija Flajšmana (tudi Fleischmann, 1818–1874) idr. Na drugem koncertu pa je sodeloval že tudi orkester *Filharmonične družbe*, sodelovanje med Slovenci in Nemci je potekalo brez problemov. *Društvo Slovenija* na Dunaju, ki je objavilo program Zedinjene Slovenije, se je obrnilo na *Filharmonično družbo* z dopisom, v katerem je zahtevalo, da le-to izstopi iz zelo ozkega nemškega okvira na Kranjskem in da se konstituira kot prvo slovensko glasbeno društvo. Odgovor *Filharmonične družbe* je ponudbo zavrnil, društvo pa pri svojem predlogu ni vztrajalo. S tem je bil morda zamujen odločilni trenutek, da bi *Filharmonična družba* postala osrednja slovenska glasbena institucija. Kot poseben dogodek so omenjali leta 1848 vstop sina Gašparja Maška, Kamila (1831–1859) v *Filharmonično družbo*. Mladi Mašek je od svoje mladosti zaradi izjemne nadarjenosti vzbujal splošno zanimanje. Na koncertih *Filharmonične družbe* so izvedli vrsto njegovih skladb.

Med priljubljenimi skladatelji te dobe sta bila tudi Jurij Flajšman in Miroslav Vilhar (1818–1871), čigar spevoigra *Jamska Ivanka* je bila deloma izvedena na koncertu 2. maja 1851. Tudi v tem času so pogosto spreminjali statut, število članov se je spreminjalo in prav leta 1848 je bilo najbolj kritično. Pozneje se je stanje izboljšalo. Novo obdobje pa je nastopilo s prihodom Antona Nedvėda (1828–1896) na čelo *Filharmonične družbe*.

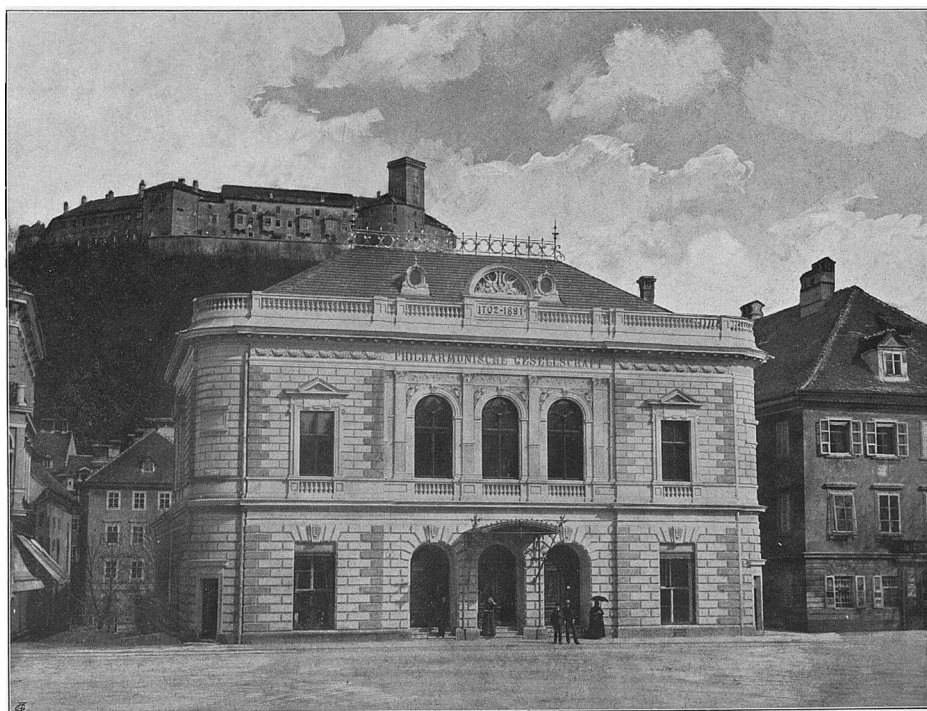
1.3 NEDVĚDOVA DOBA

Anton Nedvėd je prišel v Ljubljano iz Prage septembra 1856. Z njim se je začela za *Filharmonično družbo* nova doba. Na noge je postavil moški zbor, se uveljavil kot skladatelj in dirigent. Pomembno pa je sodeloval tudi pri slovenskih glasbenih prizadevanjih. V tem času je glasbeno dogajanje v Ljubljani našlo svoj odmev tudi na Dunaju v glasbenem časopisu *Neue Wiener Musikzeitung* (*Novi dunajski glasbeni časopis*), ki ga je izdajal Franz Glöggl (1796–1872) in je

prinašal glasbene vesti iz raznih avstrijskih dežel. S sezono 1861/62 je skušala *Filharmonična družba* uveljaviti komorne koncerte. Koncerti, kakor jih je v začetku prakticiral Nedvėd, so imeli na sporedu krajša dela, posamezne stavke iz simfonij, pesmi, zборе, arije ipd., kakor je bilo v navadi tudi drugje in kakor je bilo primerno sposobnostim domačih glasbenih sil. Stanje se je začelo v 60. letih polagoma spreminjati, ko je začela družba izvajati simfonije v celoti in skupaj vse stavke. Leta 1862 je takratni tajnik družbe dr. Friedrich Keesbacher (1831–1901) napisal in na svoje stroške izdal zgodovino družbe *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1701 bis zu ihrer letzten Umgestaltung (Filharmonična družba v Ljubljani od leta njene ustanovitve 1701 do njene zadnje preosnove)*, ki ohranja marsikakšen zanimiv podatek. Naslednje leto pa so začela izhajati *Jahres-Berichte (Letna poročila)* o delu družbe. Prav ta poročila so zanimiv vir o družbini dejavnosti, njenem pomenu in vplivu, ki ga je imela v svojem času v Ljubljani pa tudi širše. Prizadevanja in ambicije *Filharmonične družbe* ter njenega glasbenega ravnatelja so še narasle. Pri tem sta ga podpirala uprava in vodstvo družbe. Nedvėd je uvrščal na sporede tudi pesmi v slovenščini. Na rednih koncertih so bile na sporedu predvsem zborovske in solistične točke. Manj je bilo izvedb za orkester. Raven koncertov pa je po mnenju kritikov naraščala in Nedvėd je postal leta 1858 glasbeni ravnatelj družbe. Tega leta so slovesno proslavili 100. obletnico rojstva Valentina Vodnika s popolnoma slovenskim sporedom. Nedvėd pa je nastopal tudi kot pevec. Na sporedih so se začela pojavljati tudi dela sodobnih skladateljev Roberta Schumanna in Richarda Wagnerja. Med najbolj priljubljenimi in velikokrat izvajanimi skladatelji je bil Felix Mendelssohn Bartholdy. Koncerte so popestrila gostovanja tujih (Louis Eller [1820–1862], Eduard Rappoldi [1831–1903]) in domačih (Guido pl. Raab) umetnikov. Vojna s Francijo in Sardinijo leta 1859 je ohromila delo družbe. V dvorani viteškega reda, kjer so običajno prirejali koncerte, so ležali ranjenci in družba je morala prekiniti s koncertno dejavnostjo. Po sklenitvi miru so se razmere izboljšale. Pripravili so se na 100. obletnico rojstva Friedricha Schillerja s slavnostnim koncertom. Izgubljena vojna je prinesla vrsto sprememb: padel je osovraženi minister Alexander baron Bach, oktobra 1860 je cesar z oktobrsko diplomo uredil notranje državnopravne odnose. V začetku 60. let je bila najtrdnjša postavka družbe moški zbor, ki je veliko nastopal. V naslednjih letih so od večjih del izvedli simfonični pesnitvi Wilhelma Tschircha *Eine Nacht auf*

dem Meere (Noč na morju) in *Turnier* (Turnir), Beethovnovne *Die Ruinen von Athen* (Atenske ruševine) in Ferdinanda Hillerja (1811–1885) *Die Zerstörung Jerusalems* (Razdejanje Jeruzalema). Nedvėd je pogosto nastopal tudi kot solist; posebno senzacijo je zbudil v Ljubljani violinist Mischka Haufer. Z letom 1861 so začele nastajati po vsem slovenskem etničnem ozemlju čitalnice, *Filharmonična družba* pa je naznanila možnost uvedbe komornih koncertov. Porazno stanje orkestra, ki se je začelo leta 1840 z izstopi članov glasbenikov, se je očitno le počasi izboljševalo. Manjkala je šola za pouk pihal in njihovo pomanjkanje je morala nadomestiti vojaška godba. Zato ni čudno, da je bila vsa teža v prvih letih Nedvėdovega vodenja na moškem in ženskem zboru, čeprav je družba na začetku gojila predvsem instrumentalno glasbo. Leta 1862 je v Ljubljani prvič nastopil mladi Josef Zöhner (1841–1916), ki je imel pozneje pomembno vlogo v

SLIKA 1.1 Stavba *Filharmonične družbe* v Ljubljani (Tonhalle).
(Emil Bock, *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach*. Ljubljana, 1902).

ljubljskem glasbenem življenju. Od leta 1863 je poučeval na šoli *Filharmonične družbe* in nastopal kot solist pianist ter bil nastavljen za učitelja klavirja. *Filharmonična družba* je večkrat organizirala dobrodelne koncerte, v vojnem času tudi za ranjene vojake. Med uspehe so šteli izvedbo Haydnovih *Die Jahreszeiten* (*Letni časi*), ki so bili v Ljubljani izvedeni že tretjič (1822, 1839, 1867). Leta 1868 je Nedvėd zbolel in nadomestil ga je Josef Zöhrrer. Na koncertih so izvedli kar 60 skladb.

Leta 1870 je ves svet praznoval 100. obletnico Beethovnovnega rojstva in svojega častnega člana se je spomnila tudi *Filharmonična družba* z dvema slavnostnima koncertoma, ki ju je vodil Nedvėd. Obletnica je v tisku odmevala in Nedvėdu so priznali velike zasluge za njen uspešen potek. Leta 1871 se je v delo družbe vključil violinist Hans Gerstner (1851–1939) iz Ludic z izvedbo *Koncerta za violino in orkester* Antonia Bazzinija (1818–1897).¹³ Z njegovim imenom je bil v letih, ki so sledila, povezan velik del ljubljanskega glasbenega življenja. Bil je orkestrski direktor v gledališču, nepogrešljiv v *Filharmonični družbi*, organizator komornih koncertov in uspešen učitelj, ki je med drugim vzgojil violinskega virtuozu Leona Funtka (1885–1965). Bil je tudi zadnji glasbeni ravnatelj družbe ob koncu prve svetovne vojne.

Leta 1872 je oživela misel na gradnjo poslopja za koncerte in šolsko dejavnost družbe. Predlagali so zbiranje sredstev s pomočjo loterije, vendar je prošnjo finančno ministrstvo le deloma podprlo. Za dobitke so se obrnili na razne kronane glave, na glasbene založbe in podjetja. Odziv je bil nenavadno dober, cesarska družina je poslala denar, dunajski dvorni klavirski fabrikant Emil Streicher originalni Mozartov rokopis *Sonate za klavir v F-duru, K. 332 (300k)*, ki ga je njegov ded dobil od Mozartove vdove. Dobitke so nato vložili kot začetni kapital in ta denar v naslednjih letih plemenitili z dohodki od koncertov, darili in volili.

Leta 1872 so ustanovili tudi *Glasbeno matico*, ki je postala z leti pomemben dejavnik v vseh slovenskih deželah, obenem pa je bila konkurent *Filharmonični družbi*. Le-ta je v naslednjih letih nadaljevala po načrtani poti. Koncertni sporedi so postajali vse zahtevnejši, nastopali so domači in tuji umetniki, med njimi glasbenik, organist in učitelj glasbe Theodor Clemens Elze (1830–1895), ki je med drugim uglasbil Prešernovo pesem *Pod oknom* v nemškem prevodu Luize Pesjakove. Bil je bratranec ljubljanskega protestantskega pastora z istim imenom. Med njegovimi učenci je bil Franjo Serafin Vilhar (1852–1928). Leto 1875

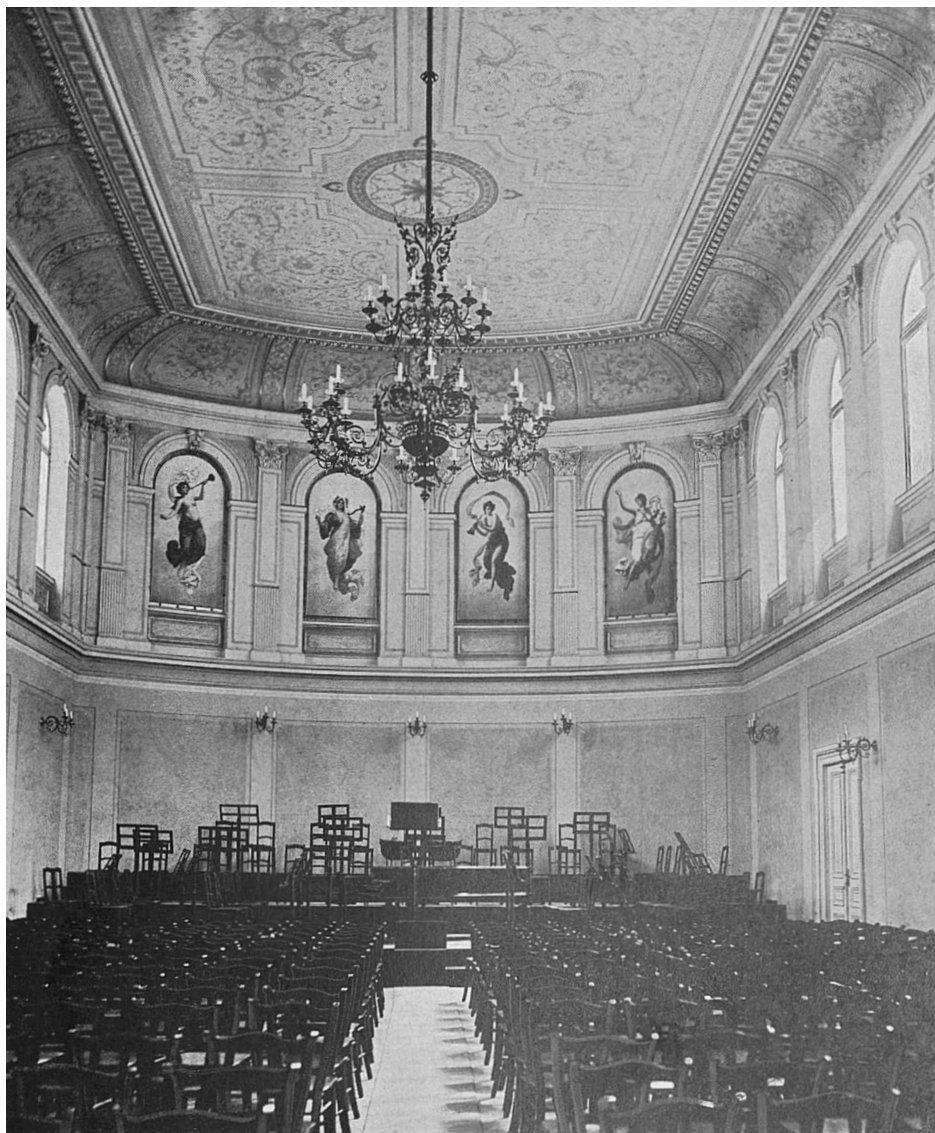
je prineslo ukinitvev *Glasbene šole C. kr. vzorčne glavne šole (Musikschule an der Normal-Hauptschule)*, ustanovljene leta 1816, oziroma so jo združili z glasbeno šolo *Filharmonične družbe*. Pomemben dogodek je bila pridobitev dovoljenja vojnega ministrstva, da lahko vojaški glasbeniki sodelujejo na koncertih družbe. Družbi in Ljubljani je namreč vedno primanjkovalo pihalcev in trobilcev. Med solisti se je predstavil tudi tenorist Fran Gerbič (1840–1917) z ženo Milko (1854–1933) in Josip Nolli (1841–1902), nadalje tržaški violinist Julius Heller (1839–1902), Zöhler pa je v Ljubljani prvič igral *Koncert za klavir in orkester št. 1 v e-molu, op. 11*, Fryderyka Franciszka Chopina (tudi Frédéric, 1810–1849). Leta 1877 so slovesno proslavili 175-letnico družbe; na koncertu so Nedvėdu izročili lovorjev venec v zahvalo za njegov trud in dosežke. Med dogodki, ki so umetniško popestrili dogajanje v Ljubljani, je bilo gostovanje violinista Pabla de Sarasateja leta 1877. Njegov nastop je bil prvovrsten glasbeni dogodek. Navdušila sta tudi belgijski čelist Jules de Swert (1843–1891) in njegov klavirski spremljevalec Alfred Grünfeld (1852–1924), ki je pozneje še velikokrat nastopil v Ljubljani. V težkih časih denarnega pomanjkanja se je družba obrnila na kranjsko deželno vlado za subvencijo za glasbeno šolo, kar je vlada zavrnila, odnosno naj bi o tem odločil deželni zbor. Stanje se je izboljšalo v sezoni 1879/80, ko so glasbeno šolo podprli država, dežela in mesto. Leta 1880 je postal deželni predsednik Andrej baron Winkler, prvi in zadnji Slovenec na tem položaju.

Začetek sezone 1881/82 je minil v znamenju proslave ob 25-letnici dela glasbenega ravnatelja Antona Nedvėda. Na slavnostnem koncertu je dirigiral dela Hectorja Berlioz, Schumanna in Wagnerja. Predsednik družbe dr. Friedrich Keesbacher je v slavnostnem govoru poudaril pomen Nedvėdovega dela za *Filharmonično družbo*. Nedvėd je dobil vrsto daril in priznanj, goro telegramov in čestitk. Nedvėd je družbo prenovil, umetniško uredil in dosegel odmevne uspehe. S svojim požrtvovalnim delom med Nemci in Slovenci si je pridobil spoštovanje na obeh straneh. Sezona 1881/82 pa je postala znana tudi zaradi mladega Gustava Mahlerja, ki je postal dirigent v *Deželnem gledališču (Landschaftliches Theater)*. Na koncertu *Filharmonične družbe* je nastopil 5. marca 1882 kot pianist in tudi tu dosegel velik uspeh.¹⁴ Med slovesnejšimi dogodki je bila leta 1883 proslava ob 600. obletnici združitve Kranjske s Habsburžani in Ljubljano je obiskal cesar Franc Jožef I. Avgusta tega leta pa je Nedvėd zaprosil družbo, da zaradi boleznih odstopi kot njen glasbeni ravnatelj in se upokoji. Družba je njegovi prošnji

ugodila. Nedvėd je bil dejaven tudi pri slovenskih organizacijah in bil med ustanovitelji *Glasbene matice*. Komponiral je tudi zборе na slovenska besedila in jih izvajal v *Filharmonični družbi*. Vzgojil je vrsto odličnih učencev, med njimi skladatelja Josipa Pavčiča (1870–1949), znamenitega tenorista svetovnega slovesa Frana Pogačnika Navala (1865–1939) in povsod je užival velik ugled. V slovensko pedagogiko se je zapisal tudi kot avtor prvih slovenskih učbenikov za glasbo.

1.4 ZÖHRERJEVA DOBA

Dunajčan Josef Zöhrer je študiral na Dunaju klavir in kompozicijo. Najprej je služboval v Trstu, v Ljubljani je prvič nastopil 14. novembra 1862, ko je z orkestrom *Filharmonične družbe* igral prvi stavek Mozartovega *Koncerta za klavir in orkester v d-molu, K. 466*. Nastopal je tudi kot čelist. V ljubljanski *Filharmonični družbi* je bil leta 1865 nastavljen za učitelja klavirja, čela, petja, pevskega zbora in harmonije na glasbeni šoli družbe. Sodeloval je pri komornih koncertih in kot klavirski spremljevalec. Leta 1868 je prvič dirigiral tri simfonične koncerte, ker je Nedvėd zbolel. Po Nedvėdovi upokojitvi je postal njegov naslednik na mestu glasbenega ravnatelja in se v naslednjih letih uveljavil kot izvrsten glasbenik, dirigent in tudi kot skladatelj. *Filharmonično družbo* je vodil do leta 1912, ko se je upokojil. V *Filharmonični družbi* je deloval polnih 49 let. Ob Zöhrerju in Gerstnerju se je v tem času uveljavil tudi Gustav Moravec (1837–1916), učitelj klavirja, violine in petja. Na čelu družbe se je tako zbralo več sposobnih mož. Ob njih je imel vidno vlogo zdravnik dr. Friedrich Keesbacher kot predsednik družbe. V Ljubljano je prišel leta 1860 kot praktični zdravnik, kmalu pa je postal primarij v bolnišnici ter deželni sanitetni referent. Hitro se je vključil v delo *Filharmonične družbe*, dal je pobudo za izdajanje letnih poročil ter napisal monografijo o njej in jo leta 1862 izdal v samozaložbi. Na koncertih se je občinstvo navduševalo nad violinistom Františkom Ondričkom (1857–1922), domačo sopranistko Clementino Eberhardt, dunajskim pianistom Emilom Šmietańskim (1845–1886) in violinistom Julijem Hellerjem, gostom iz Trsta. Na sporedih so se vrstila zanimiva dela Chopina in Johannesa Brahmsa (1833–1897), ki so ga leta 1885 izvolili za častnega člana. Zlasti Mendelssohn je bil eden največkrat izvajanih skladateljev. Tudi Zöhrer se je predstavil kot skladatelj s svojimi

SLIKA 1.2 Notranjščina stavbe *Filharmonične družbe* v Ljubljani (Tonhalle).
(Emil Bock, *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach*. Ljubljana, 1902).

samospevi. Sin skladatelja Antona Foersterja (1837–1926), Anton Foerster ml. (1867–1915), pa je tudi s koncertom v Ljubljani začel svojo blestečo mednarodno kariero. Leta 1887 so proslavili 100. obletnico rojstva Carla Maria pl. Webra in izvedli nekaj njegovih del. *Koncertno skladbo za klavir in orkester v f-molu, op. 79*, je igrala goriška pianistka, sicer Dunajčanka Lucilla Tolomei Podgornik (1854–1937), ki se je že nekaj let prej predstavila ljubljanskemu občinstvu z izvedbo Beethovnovega *Koncerta za klavir in orkester št. 4 v G-duru, op. 58*, mnogo let pa je uspešno delovala še v Gorici in Trstu. O slovenski glasbi in glasbenih razmerah je tudi pisala v slovenske revije (*Slovanski svet, Ljubljanski zvon*).¹⁵

V noči s 16. na 17. februar 1887 je pogorelo staro *Deželno gledališče* in zemljišče je takoj kupila *Filharmonična družba* v želji, da si tu zgradi lastno stavbo. Ob uspešnem koncertnem delu se je uveljavljala tudi družbina glasbena šola, zlasti ob pohvalnem poročilu inšpektorja Leopolda Alexandra Zellnerja leta 1887. Učitelji na šoli so se sicer večkrat menjavali, toda vodstvo je našlo vedno uspešne zamenjave. Sezona 1889/90 se je začela z oceno prejšnje, v kateri so izstopali koncerti ob 40-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa I. in izvedbe velikih del, kot so bila Mendelssohnova *Antigone (Antigona)*, fragmenti iz Beethovnovega oratorija *Christus am Ölberge (Kristus na Oljski gori)* in Wagnerjevega *Tannhäuserja*. Izjemnega pomena je bila podpora *Kranjske hranilnice (Krainische Sparkasse)* ter subvencije države, dežele in mesta. Decembra 1889 so priredili slovesno proslavo za glasbenega ravnatelja Zöhrerja in koncertnega mojstra Gerstnerja, in sicer za njune zasluge.

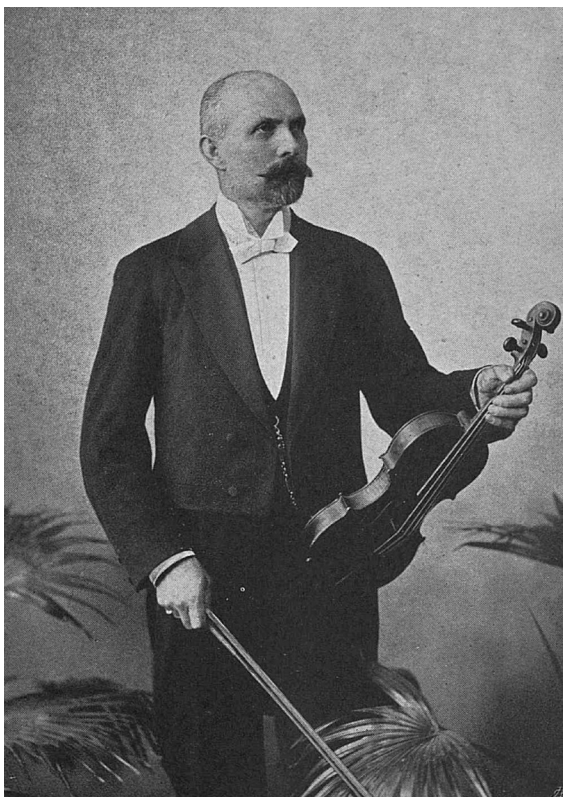
Filharmonična družba je od nastanka nastopala na različnih lokacijah: v gledališki stavbi, v stavbi nemškega viteškega reda, v Auerspergerjevem knežjem dvorcu, zlasti pa v redutni dvorani. Z nakupom zemljišča, kjer je stalo staro gledališče, in s pomočjo *Kranjske hranilnice* se je počasi uresničila želja po lastni stavbi, ki je nastala po načrtih Adolfa Wagnerja leta 1891. Imenovali so jo *Tonhalle* in ob njenem odprtju organizirali glasbeno slavje z angažiranjem dunajskih instrumentalistov ter drugih umetnikov z Dunaja, Celovca, Celja, Maribora in Ptuja. Na prvem koncertu je nastopil predsednik dr. Keesbacher, in sicer s slavnostnim govorom in pozdravom deželnega predsednika barona Winklerja, ki je družbi izročil zlato medaljo cesarja Franca Jožefa I. Leto 1891 je bilo za *Filharmonično družbo* izjemno pomembno – pomenilo je mejnik v njenem razvoju. Slavje ob odprtju nove stavbe je namreč še dolgo odmevalo. Zato so bile tudi

ambicije za naprej velike. Med sezono so pripravili koncert v spomin na 100. obletnico Mozartove smrti, med znanimi umetniki, ki so gostovali v Ljubljani, so bili pianist Emil pl. Sauer, dunajski *Kvartet Rosé*, sedemletni čudežni deček pianist Raoul Koczalski (tudi Georg Armand, 1885–1948). Od večjih del so spet izvedli Haydnov oratorij *Die Schöpfung* (Stvarjenje).

Leto 1892 je bilo za Ljubljano pomembno tudi zato, ker je jeseni začelo z delom novozgrajeno *Deželno gledališče*, v katerem so bile tako slovenske kot nemške dramske in operne predstave. Ljubljana je postala v razdobju enega leta bogatejša kar za dve pomembni poslopji, namenjeni kulturi – dobila je koncertno dvorano in gledališče. Prihodnost se je kljub težavam (dolгови, nepopoln orkester, pevski solisti) kazala rožnata v upanju na pomoč dežele, mesta, članov in *Kranjske hranilnice*. Novo sezono so začeli z Brahmsovo *Simfonijo št. 1 v c-molu, op. 68*, ki je tako uspela, da so o uspehu telegrafsko obvestili njenega avtorja. Na istem koncertu je v Ljubljani nastopil *Prvi avstrijski damski kvartet* (*Erstes österreichisches Damenquartett*), ki so ga sestavljale sestre Fani, Marija in Amalija Čampa, nečakinje znanih slovenskih skladateljev dr. Benjamina (1829–1908) in dr. Gustava Ipavca (1831–1908), ter Frieda Perner. Kvartet je postal svetovno znan in je gostoval po vsej Evropi ter žel velike uspehe. Med znanimi umetniki, ki so v tisti sezoni gostovali v Ljubljani, je bila znamenita pevka Amalia Friedrich Materna (1844–1918), ki je pela prvo Brunhildo v Wagnerjevi operi *Die Walküre* (Valkira) in Kundry v *Parsifalu* leta 1882 v Bayreuthu. Z novo sezono 1894/94 je *Filharmonična družba* razstavila v mali dvorani vse zgodovinsko pomembne predmete: od velike zlate medalje, ki jo je podaril cesar, do avtografov, kot sta bila Beethovnovno pismo in Mozartova *Sonata za klavir v F-duru*, spominske medalje, stare tiske, rokopise, instrumente, prapore, statute, letna poročila, šolske statistike, načrte za novo zgradbo in reminiscence na staro *Deželno gledališče*. Podobno razstavo je *Filharmonična družba* pripravila leta 1892 na Dunaju. Med pomembne dogodke je šteti tudi nastop domačega in v tujini že slavnega tenorista Jožefa Trtnika (1866–1897) ob spremljavi Josefa Zöhrerja. Vrstili so se koncerti, nastopi znanih (pianist Eugen d'Albert [tudi Eugène, 1864–1932]) in manj znanih umetnikov. Od domačih je nastopila operna pevka Gabrijela Mrak (1852–1928) iz Tolmina, ki je bila bolj znana v tujini kot doma.

Silovit potres za veliko noč leta 1895 v Ljubljani je povzročil škodo tudi *Filharmonični družbi*, ki pa so jo razmeroma hitro odpravili. Pomoč, ki je prihajala

SLIKA 1.3 Hans Gerstner.
(Emil Bock, *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach*.
Ljubljana, 1902).

od vsepovsod, je dobila tudi *Filharmonična družba*, bogato darilo *Kranjske hranilnice* pa je omogočilo odplačilo večine dolgov. V sezoni 1896/97 so prvič izvedli *Simfonijo št. 4 v Es-duru, Die Romantische (Romantična)*, Antona Brucknerja, kar so označili kot mejnik v glasbenem razvoju. Posebej so se spomnili Franza Schuberta z izvedbo singspiela *Der häusliche Krieg (Domača vojna)*; ob smrti Johannes Brahmsa je družba poslala na Dunaj žalni venec in se sestala na žalni seji. Naslednji komorni koncert so posvetili umrlemu častnemu članu od leta 1885. Prav tako so v njegov spomin izvedli njegovo *Simfonijo št. 1 v c-molu, op. 68*. Med večjimi izvedbami naj omenimo Lisztov oratorij *Die Legende von der heiligen Elisabeth (Legenda o sveti Elizabeti)*, koncert, na katerem je domačinka Valentina Karinger zaigrala Chopinov *Klavirski koncert št. 1 v e-molu, op. 11*, ter še vrsto krajših skladb. Veliko zanimanje je zbudil uspešen mladi violinist iz Gerstnerjeve šole, dvanaajstletni Leon Funtek, sin slovenskega pesnika

in urednika časopisa *Laibacher Zeitung* Antona Funtka (1862–1932), ki je tako začel svojo veliko kariero. Nastopil je tudi pevec dr. Ferry Leon Lulek, po rodu Celjan, sošolec in prijatelj Josipa Ipavca (1873–1921), čigar samospeve je tudi prepeval.

Proti koncu stoletja so ugotavljali, da je *Filharmonična družba* v preteklih letih nudila veliko razveseljivega in je svetla točka v umetnostnem življenju Ljubljane. V začetku sezone 1898/99 so v Ljubljani prvič slišali *Simfonijo št. 6 v h-molu, Pathétique (Patetična), op. 74*, Petra Iljiča Čajkovskega ter *Predigro in Izoldino ljubezensko smrt* iz opere *Tristan und Isolde (Tristan in Izolda)* Richarda Wagnerja, ki jo je zapela Georgine Januschowsky Neuendorf (1850–1914). Skladateljske novosti so se vrstile tudi na komornih koncertih. Med nastopajočimi umetniki so bila zveneča imena: mezzosopranistka Lula Gmeiner (pozneje Mysch Gmeiner, 1876–1948), violinist Jan Kubelik, pianista Josef Paul Labor (1842–1924), Alfred Grünfeld idr. Poseben dogodek pa je bilo gostovanje *Berlinskih filharmonikov (Berliner Philharmoniker)* aprila 1900 z dirigentom Hansom Richterjem, ki so izvedli predigro k Wagnerjevi operi *Die Meistersinger von Nürnberg (Mojstri pevci nürnberški)*, simfonično pesnitev *Don Juan* Richarda Straussa, *Rhapsodie hongroise (Madžarsko rapsodijo)* Franza Liszta in *Simfonijo št. 3 v Es-duru, Eroico*, Ludwiga van Beethovna. Pač pa je bila velika izguba smrt dolgoletnega predsednika družbe dr. Friedricha Keesbacherja 6. avgusta 1901, saj je bil vseskozi motor družbe in njen spiritus agens. V jeseni 1901 pa so se začele priprave na slavnostno počastitev 200-letnice družbe, ki naj bi bila velik umetniški dogodek. V tem smislu je bil pripravljen ves slavnostni in glasbeni program. Teža dogajanja je bila na Zöhrerju in Gerstnerju, sodelovali pa so umetniki z Dunaja ter pevci iz Celja, Maribora in Celovca. Velikopotezna prireditev je odmevala doma in v tujini in Ljubljana je bila deležna publicitete kot le malokdaj dotlej. Ob tej priložnosti je izšla posebna publikacija, ki jo je po zapiskih dr. Friedricha Keesbacherja pripravil dr. Emil Bock (1857–1916), sicer očesni zdravnik in član družbe. Po tako bleščečem zaključku sezone za binkošti 1902 je bilo treba nadaljevati z uspehi. Leta po tem slavju pomenijo nadaljnji vzpon *Filharmonične družbe*. Pomenijo pa tudi vzpon *Glasbene matice*, ki ni hotela zaostajati. Naslednje sezone so bile zanimive na obeh straneh in so Ljubljančanom omogočale najrazličnejše glasbene užitke. Ob odmevnih izvedbah sodobnih del Brahmsove *Das Schicksalslied*

(*Pesem usode*), Čajkovskega *Simfonije št. 6 v h-molu, Pathétique (Patetična)*, op. 74, so v Ljubljani gostovali znani umetniki: skladatelj Richard Heuberger (1850–1914), baritonist Ferdinand Jäger (1838–1902), pianist Heinrich Potpeschnigg (1847–1932), čelist Friedrich Grüssmacher, violinista Willy Burmester (1869–1933) in Leon Funtek. Posebej je v Ljubljani odmeval nastop Richarda Straussa z *Orkestrom berlinskih glasbenih umetnikov (Berliner Tonkünstler-Orchester)*. Izvedel je tudi svoje delo *Aus Italien (Iz Italije)*, op. 60. Straussova dela – zlasti komorna – so bila v Ljubljani večkrat na sporedu. Pomembno vlogo v Ljubljani je imel vedno vojaški orkester, ki ga je vodil v začetku 20. stoletja dirigent Theodor Christoph (1872–1941). Vojaška godba je nastopala tako na koncertih *Filharmonične družbe* kot na koncertih *Glasbene matice* ter v gledališču ne glede na različne razprtije med obema narodoma. Ta trenja so se pojavljala vedno znova in burila duhove.

Velik pomen *Filharmonične družbe* za ljubljansko glasbeno življenje in njen umetniški vpliv na glasbeno vzgojo sta z leti vedno bolj rasla. Novitete na sporedih so kazale tako na rast orkestra kot na energijo in stremljenja umetniškega direktorja Zöhrerja. Ob znanih umetnikih je bil umetniški dogodek gostovanje orkestra *Dunajskega koncertnega društva (Wiener Konzertverein)*, ki ga je vodil glasbeni direktor dunajske *Društva prijateljev glasbe (Gesellschaft der Musikfreunde)* Ferdinand Löwe (1863–1925) in med drugim v Ljubljani prvič izvedel Brucknerjevo *Simfonijo št. 9 v d-molu* in *Penthesileo* Huga Wolfa. Iz tujine so prihajali odmevi o sijajnih uspehih pianista Antona Foersterra ml. in tenorista Frana Pogačnika Navala. Zöhrer je izdajal svoje skladbe v Leipzigu, operete Viktorja Parme (1858–1924) so uspešno izvajali v raznih gledališčih monarhije. Posebne pozornosti pa je bil že pred smrtjo, še bolj pa po njej, deležen Hugo Wolf. Na sporedih *Filharmonične družbe* so njegove samospeve izvajali številni znani pevci (Lula Gmeiner, Ferry Leon Lulek, Ferdinand Jäger, Agnes Bricht Pyllemann [1870–1950?], Julius Muhr), pisec in pianist Ernest Decsay je o njem pripravil takoj po novem letu 1905 predavanje, po katerem je Wolfove samospeve pela Lotte Westen. Na slovenski strani je bilo razumevanje Wolfa obremenjeno še s političnim ozadjem, saj so Wolfa Nemci proglašali kot svojega skladatelja in reprezentanta nemške umetnosti na Slovenskem. Tudi 100. obletnico Schillerjevega rojstva so hoteli nekateri ljubljanski Nemci izkoristiti za velikonemške manifestacije. Zato so organizirali slovenski meščani proti tej

SLIKA 1.4 Josef Zöhler.
(Emil Bock, *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach*.
Ljubljana, 1902).

manifestaciji demonstracije pred stavbo *Filharmonične družbe*. Kljub temu je družba priredila izredni koncert z izvedbo Beethovnovne *Simfonije št. 9 v d-molu, op. 125*, in uverturo *Leonore št. 3* z izvrstnimi gosti z Dunaja in iz Gradca.

Sezono 1905/06 so posvetili v veliki meri Josefu Zöhlerju in proslavi njegovega delovnega jubileja. Šestdeset let dela v družbi je proslavil tudi Gustav Moravec, ki pa ni želel javne proslave. Januarja 1906 je družba z dvema koncertoma proslavila 150. obletnico Mozartovega rojstva. Med domačimi umetniki je uspešno nastopila violinistka Marija Concha Codelli baronica pl. Fahrenfeld (1878–1964) ob spremljavi pianista Angela Kessisogluja. Še ena prireditelj je zbudila slovenske proteste. To je bila 100. obletnica rojstva pesnika Anastasiusa Grüna (pravo ime Marija Anton Alexander grof Auersperg, 1806–1876), ki je bila spet povod za manifestacije nemške umetnosti v Ljubljani. Med umetniki, ki so v tem času nastopali v Ljubljani, je bila spet baronica Codelli, ki je

z izrednim uspehom igrala Mendelssohnov *Koncert za violino in orkester v e-molu, op. 64*, nadalje pianist Gino Tagliapietra (1887–1954), rojen Ljubljčan in pozneje profesor na konservatoriju v Benetkah, pevec Julius Muhr, tenorist Alois Pennarini (pravo ime Federler, 1870–1927) in pevka Charlotta pl. Sebeök. V Ljubljano se je pogosto vračal violinist Willy Burmester in ponovno neprekosljivi interpret Chopinovih skladb Leopold Godowsky. Med vrhunce sezone so šteli nastop tenorista Lea Slezaka in ponovno nastop violinista Pabla de Sarasateja spomladi leta 1908.

V jeseni tega leta je bila ustanovljena *Slovenska filharmonija*, ki jo je vodil mladi češki dirigent Václav Talich (1883–1961), eno sezono tudi Fritz Reiner (1888–1963). Pod Talichovim vodstvom je orkester pripravil nekaj odmevnih koncertov, čeprav se je moral boriti s težavami, ki so danes skoraj nepredstavljive. Občinstvo se je za simfonične koncerte bolj malo zanimalo, glasbeniki pa so si morali služiti kruh z igranjem v restavracijah, v gledališču in v plesni dvorani. Tako je imel orkester med številnimi nastopi, denimo v sezoni 1911, le en samostojni koncert, nastopil pa je prek dvestokrat.¹⁶

Filharmonična družba podobnih problemov ni imela. Tako so se vrstili koncerti, spominski (Mendelssohn, Haydn, Wagner, Liszt) in redni. Nastopili so mnogi imenitni umetniki, tako pianist Paul Weingarten (1886–1948), skladatelj Wilhelm Kienzl (1857–1941), violinistka Adila pl. Arany idr. Med skladatelji najdemo Celjana sodnika Antona Rojica (1872–1951), vodjo celjskega *Glasbenega društva (Musikverein)*, čigar simfonično fantazijo *Es muss sein (Mora biti)* so izvedli na koncertu *Filharmonične družbe* marca 1909. To delo je izvedel tudi *Orkester dunajskih glasbenih umetnikov (Wiener Tonkünstler-Orchester)* pod vodstvom Oskarja Nedbala 18. decembra 1913 na Dunaju. Ob prevratu leta 1918 se je preselil na Dunaj in kot Roitz nadaljeval svoje skladateljsko delo. Precej njegovih samospevov hrani glasbena zbirka *Avstrijska narodna knjižnica (Österreichische Nationalbibliothek)*. Kot skladatelj simfonične glasbe se je predstavil Josef Zöhrer s simfonično pesnitvijo leta 1911, ki jo je izvedel dirigent Theodor Christoph z vojaško godbo 27. pehotnega polka. Njegovo sonato za viole je igrala Natalie Bauer Lechner (1858–1921), ki jo je pred tem uspešno izvedla na Dunaju. Čelist Paul Grümmer (1879–1965) z Dunaja pa je izvedel prvi stavek njegove sonate za čelo. Posebno zanimanje je zbudil koncert tenorista Enrica Carusa 8. novembra 1911 z gramofonskih plošč v *Tonhalle*.

Ljubljana je imela pred prvo svetovno vojno bogato glasbeno življenje. Ob domačih silah so gostovali tuji umetniki (čelist Paul Grümmer, violistka Natalie Bauer Lechner, violinisti Bronislav Huberman, Sasha Culbertson [1884–1936], tenorist Karl Jörn, Karel Burian [1870–1924], pianist Alfred Grünfeld), orkestri (*Orkester münchenskih glasbenih umetnikov* [*Münchner Tonkünstler-Orchester*] in dirigent José Lassalle [1874–1932]). Ljubljana je dobila leta 1911 novo gledališko stavbo, ki so jo imenovali *Jubilejno gledališče cesarja Franca Jožefa* (*Kaiser Franz Josefs Jubiläums Theater*); v njej je danes ljubljanska Drama. Maja 1912 so slovesno proslavili umetniški jubilej Josefa Zöhrerja, ki je tri desetletja vodil *Filharmonično družbo*. Z njim se je zaključilo dolgo obdobje neutrudnega in zavestno načrtovanega uspešnega dela, kakršnega ni *Filharmonične družba* dosegla ne prej ne pozneje. Tudi komorno združenje pod vodstvom Hansa Gerstnerja je slavilo že trideseto zaporedno sezono. Žal pa je Ljubljano zapuščal dirigent Václav Talich, njegov naslednik Petr Teplý (1871–1964) pa ni mogel zadržati propada orkestra *Slovenske filharmonije*, zlasti ker je občinski svet zavrnil podporo. Huda finančna kriza je povzročila propad slovenske opere in z njo vred orkestra *Slovenske filharmonije*. Primitivizem, strankarstvo in nerazumevanje za kulturo so tako slovensko glasbo z njenimi dostojnimi dosežki v začetku 20. stoletja spet potisnili nazaj, onemogočili njen nadaljnji razvoj in ga za dolga leta zavrli.

1.5 ZADNJE SEZONE PRED PRVO VOJNO

Sezona 1912/13 se je začela z novimi ljudmi. Direktor *Filharmonične družbe* je postal Rudolf pl. Weiss Ostborn (1876–1962), ki je prišel iz Knittelfelda, kjer je vodil simfonične in komorne koncerte. Nastopal je kot pevec, posvečal pa se je tudi komponiranju. Iz Ljubljane pa je odšel izvrstni dirigent Theodor Christoph, in sicer k 39. pehotnemu polku na Dunaj. Pozneje je prevzel in vodil elitno avstrijsko mornariško godbo. Na svojem zadnjem koncertu v Ljubljani je dirigiral Brucknerjevo *Simfonijo št. 4 v Es-duru, Die Romantische* (*Romantična*). Na tem koncertu se je predstavil devetnajstletni pianist, novi učitelj na glasbeni šoli *Filharmonične družbe*, Julius Varga, učenec Louisa Therna z Dunaja v *Koncertu za klavir in orkester št. 2 v c-molu, op. 18*, Sergeja Rahmaninova. Varga je bil izvrsten pianist s sijajno tehniko. Kot romunski državljan je moral

leta 1916, ko je Romunija napovedala vojno Avstro-Ogrski, na ukaz političnih oblasti zapustiti Ljubljano. Václav Talich je odšel v Plzen, kot prvi kapelnik v slovenskem gledališču ga je nadomestil Cyril Metoděj Hrazdira (1868–1926), eden boljših čeških dirigentov, ki je prišel iz brnske opere. Drugi kapelnik je bil Ferdo Herzog, absolvent praškega konservatorija. Zöhrer je po potrebi še vedno nastopal kot dirigent. Na komornih koncertih je bil glavni izvajalec Gerstnerjev godalni kvartet s pianistom Vargom. Med novostmi, ki so jih izvedli, so bila dela Maxa Regerja, Camilla Saint-Saënsa, Josepha Marxa (1882–1964). V Ljubljani je leta 1913 spet gostoval *Orkester dunajskih glasbenih umetnikov* z dirigentom Oskarjem Nedbalom. *Orkester Slovenske filharmonije* je predstavil nekaj novih slovenskih del, vendar se je dirigent Teplý vrnil v Trst. Huda finančna kriza, ki je povzročila propad slovenske opere, ni prizanesla orkestru *Slovenske filharmonije*, ki je zadnjič nastopil 25. septembra in 1. oktobra 1913. Javnost so že vznemirjale balkanske vojne in avstrijske čete so bile v pripravljenosti na mejah. V sezoni 1913/14 je bila izvedena Mahlerjeva *Simfonija št. 4 v G-duru*, edina Mahlerjeva simfonija na sporedih pred prvo svetovno vojno. Sicer pa so nastopili znameniti dunajski pianist Paul Wittgenstein, violinista Willy Burmester in Bronislav Huberman. Od večjih del je bil spet na sporedu Haydnov oratorij *Die Jahreszeiten (Letni časi)*.

Velika svetovna morija, ki se je pričela konec julija in v začetku avgusta 1914, je močno prizadela tudi kulturne zavode. Iz Ljubljane je odšel vojaški orkester, na fronto so morali številni glasbeniki in glasbeni učitelji. Tako je *Filharmonično društvo* prevzel stari koncertni mojster Hans Gerstner, ki si je prizadeval ohraniti kontinuiteto dela šole in koncertov. Seveda se je število koncertov zmanjšalo, simfoničnih koncertov ni bilo, pač pa so še vedno prihajali glasbeni gostje: čelist Paul Grümmer, violinisti Adolf Busch, Willy Burmester, Nora Duesberg (pozneje poročena Baranowska, 1895–1982?). Novembra 1916 sta umrla cesar Franc Jožef I. in nekdanji umetniški direktor Josef Zöhrer. V zadnjem vojnem letu sta prišla v Ljubljano pianista Wilhelm Backhaus in Alfred Hoehn, *Češki kvartet (České kvarteto)*, tržaški violinist Avgust Jankovič (1878–1937) in pianist Angelo Kessissoglu. Zadnji simfonični koncert je priredil vojaški orkester iz Gradca z dirigentom Antonom pl. Zanettijem.

Po končani vojni se je *Filharmonična družba* znašla v novih razmerah. Mnogi njeni člani so se preselili v nemško Avstrijo, ostal pa je Hans Gerstner, ki je v

svojih spominih opisal dogodke po prelomu.¹⁷ Konec marca je bila *Filharmonična družba* postavljena pod državni nadzor. Nadzornik je postal Anton Lajovic (1878–1960), ki je nasprotoval vsem sklepom občnega zbora družbe ter junija ustavil njeno celotno dejavnost, razrešil predsedstvo in zahteval, da mu izročijo zbrano gotovino in blagajniške ključe. Družba se je pritožila na »pristojna mesta«, vendar ji vse to ni več pomagalo.¹⁸ Lajovic je družbi očital nemško nacionalno usmerjenost in utemeljil svoje posege kot »brambo družbenega premoženja pred njenimi nemškimi nacionalnimi upravitelji«. ¹⁹ Za Lajovčevo početje je bila kriva tudi nemška politika družbe, zlasti od druge polovice 19. stoletja dalje. Tako sta slavna zgodovina in velika preteklost končali v pozabi. Nekateri njeni akterji, predvsem Hans Gerstner, so lahko samo nemočno od strani gledali njen propad in konec tradicije.

OPOMBE

- 1 Friedrich Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft in Laibach seit dem Jahre ihrer Gründung 1701 bis zu ihrer letzten Umgestaltung 1862* (Ljubljana, 1862), 13.
- 2 Nav. delo, 14.
- 3 Statuti so ohranjeni v arhivu *Gesellschaft der Musikfreunde* na Dunaju.
- 4 »Verfeinerung des Gefühls durch die Auswahl vortrefflicher Werke der Tonkunst und Erhöhung des Genusses durch geschmackvolle Ausführung derselben im gesellschaftlichen Kreise.« Gl. op. 3.
- 5 »Die Gesellschaft nimmt jeden, von dem es zu erwarten ist, dass er den Zweck der Gesellschaft befördern, nicht aber stören werde, mit Vergnügen als Mitglied auf.« Gl. op. 3.
- 6 »Auch auswärtige Musikfreunde, die durch ihre ausgezeichneten musikalischen Talente und Verdienste der Gesellschaft nützen können, werden mit Vergnügen zu Ehrenmitgliedern ausgenommen.« Gl. op. 3.
- 7 Keesbacher piše, da gre za »berühmte, in England verfertigte Schlachtsymphonie«. Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft*, 30.
- 8 *Narodna in univerzitetna knjižnica* v Ljubljani, Glasbena zbirka, tre I 72669/lib.
- 9 Prepis Beethovnovne 6. simfonije hrani Glasbena zbirka *Narodne in univerzitetne knjižnice* v Ljubljani.
- 10 Prim. Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina: od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966), 76.
- 11 Keesbacher, *Die philharmonische Gesellschaft*, 32.
- 12 Tu je v glavnem komponiral in poučeval klavir, imel je nekaj naklonjenih mecenov in »salonskih levov«, med katerimi je vsaj nekaj časa tudi sam blestel. Starost mu je olajšala naklonjenost grofovske družine de Vaucouleurs, na njenem posestvu blizu Pariza, kjer je tudi umrl. Več o njem: Lucijan Marija Škerjanc, *Jurij Mihevc: slovenski skladatelj in pianist* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1957).

- 13 Po vsej verjetnosti gre za *Grand allegro de concert*, op. 15 (torej drugi koncert). Ta je namreč kot edini ohranjen v zapuščini *Filharmonične družbe*, ki jo hrani Glasbena zbirka *Narodne in univerzitetne knjižnice* v Ljubljani.
- 14 Mahler je igral Mendelssohnov *Capriccio brillant*, op. 22, s spremljavo godalnega kvarteta, Schumannove *Waldszenen* ter Chopinovo *Polonaise v As-duru*, op. 53.
- 15 Več o njej: Primož Kuret, »Pianistka Lucilla Tolomei Podgornik,« *Zgodovinski časopis* 69, št. 3–4 (2015): 336–351.
- 16 Primož Kuret, *Sto let Slovenske filharmonije: 1908–2008* (Ljubljana: Slovenska filharmonija, 2008), 31.
- 17 Podrobneje gl. Primož Kuret, *Glasbena Ljubljana v letih 1899–1919* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985), 207–212, in Jernej Weiss, *Hans Gerstner (1851–1939): življenje za glasbo* (Maribor: Litera in Univerza v Mariboru, 2010).
- 18 *Naprej*, 16. december 1919.
- 19 *Slovenski Narod*, 21. in 23. december 1919.